

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2023 – Volume 32, Issue 4, pp. 151–155
<http://doi.org/10.18352/jsi.795>

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Rotterdam University of Applied Sciences
Open Access Journals

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

Nathalie Beekman. **Ruimte voor polyfonie. Een
actieonderzoek naar de betekenis van een kunst- &
filosofielab voor de vrije handeling in het onderwijs.**

Dissertatie. Groningen: Globalisation Studies University of
Groningen, 2021, pp. 268. 10.33612/diss.192050290.

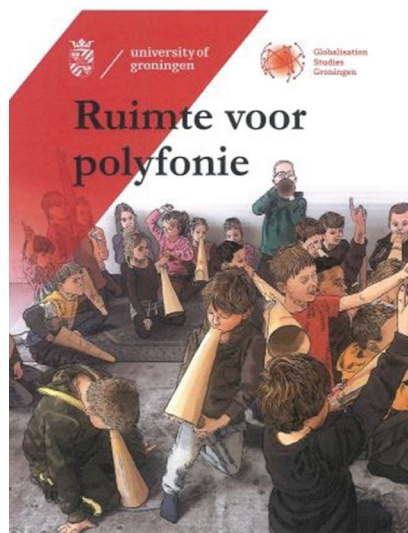
BOOKS

BERT VAN OERS

Bert van Oers, Emeritus bijzonder hoogleraar Cultuurhistorische Onderwijsopedagogiek, Vrije
Universiteit Amsterdam. E-mail: bert.van.oers@vu.nl

DE ZIN VAN DIALOGEN

In een democratische samenleving behoort de
dialoog een belangrijke plaats in te nemen, vooral
om in een open proces verschillende visies tegen
elkaar af te wegen. Tegen deze achtergrond is het
toe te juichen dat *Journal of Social Intervention*
een themanummer heeft geagendeerd onder de
toepasselijke titel *Stemmen uit de samenleving*.
De vraag rijst hoe we in onze samenleving moeten
omgaan met de verspreiding en verheerlijking
van 'de eigen mening'. Kunnen we die diversiteit
aan meningen ook constructief gebruiken voor de
vernieuwing van de samenleving? Voor de hand
liggend is dan de veronderstelling dat opvoeding en
onderwijs hierin een belangrijke rol kunnen spelen.

Een actieonderzoek naar de betekenis van een kunst- & filosofielab
voor de vrije handeling in het onderwijs

Nathalie Beekman

BOOKS

Het hier gerecenseerde proefschrift van Nathalie Beekman (2021), getiteld *Ruimte voor Polyfonie. Een actieonderzoek naar de betekenis van een kunst- & filosofielab voor de vrije handeling in het onderwijs* past daarom uitstekend in dit themanummer. Haar onderzoek gaat juist over de vraag óf, waarom, en hoe we meer ruimte moeten geven aan de dialoog tussen diverse stemmen en aan de daarbij horende eigen meningen in het onderwijs. Wat zou dit kunnen opleveren?

Een koor van vrije stemmen

Nathalie Beekman beoogt met haar onderzoek licht te werpen op de vraag hoe we leerlingen in het onderwijs kunnen ondersteunen om hun subjectiviteit in te zetten en te ontwikkelen. Leerlingen moeten volgens haar “worden voorbereid op het leven in een grotendeels oncontroleerbare en complexe, ‘meerstemmige’ wereld” (Beekman, p. 219). Van oudsher probeert de school dit te bereiken door leerlingen strikt in de greep te houden en hen door instructies zonder omwegen te begeleiden naar maatschappelijke kwalificaties en socialisatie, waarmee ze later hun eigen plekje kunnen verwerven in de samenleving. Het besef dat leerlingen van jongs af aan een eigen en ‘vrije’ stem hebben in de omgang met de wereld, wordt in het traditionele onderwijs miskend. Het dissertatie-onderzoek van de auteur probeert te verhelderen of zoiets als een wereldgerichte eigen vrije stem bestaat, waar deze zich manifesteert, en hoe dan in het onderwijs meer balans gevonden kan worden tussen de vaste grip van de instruerende, controlerende leerkracht en de eigen vrije stem en subjectiviteit van de leerlingen.

Om dit te onderzoeken vertrekt de auteur vanuit de veronderstelling dat de eigen vrije stem van leerlingen zich kan manifesteren, als leerlingen de mogelijkheid krijgen om hun eigen stemmen te laten klinken in culturele ruimtes, die op school worden gecreëerd. Het ‘koor van stemmen’, zoals Beekman het aanduidt, schept een polyfonie door de ruimte die het biedt voor de eigen stemmen, die zo in samenspraak tot nieuwe inzichten kunnen komen. Dat geldt zowel voor de leerlingen als voor de leerkrachten in hun pogingen om het onderwijs te verbeteren. Deze *Ruimte voor Polyfonie* is in feite een aanbod van handelingsvrijheid aan leerlingen, gegeven door de leerkracht en de omgeving/organisatie. De vorm die hiervoor wordt gebruikt, is een kunst- & filosofielab, waarin leerlingen worden uitgedaagd tot vrije expressie (kunst) en reflectie op diverse typen problemen waar misschien geen eenduidig antwoord op is. Bijvoorbeeld de vraag: Wie is de baas over jouw leven?

Theoretisch gezien berusten de conceptualisatie en data-analyse in het onderzoek sterk op het werk van Gert Biesta en, - waar het gaat over meerstemmigheid -, op dat van de Russische

taalfilosoof Michail Bakhtin (1895 – 1975). Beiden bezinnen zich op de betekenis van subjectiviteit van het individu en de vernieuwing van de wereld door het individu, in de hoedanigheid van een subject met een eigen stem. Een subject dat streeft naar zinvolle verwerving van nieuwe, bruikbare culturele vaardigheden en kennis ('kwalificatie' in termen van Biesta), en versterking van de omgang met anderen en het Andere ('socialisatie' zie Biesta, 2012).

Het onderzoek is uitgevoerd als actie-onderzoek op een Daltonschool voor primair onderwijs, en is kwalitatief en formerend van aard. Het is opgebouwd volgens drie fasen, waarin eerst in de schoolse context ruimte wordt geboden voor de vrije stemmen van leerlingen in een kunst- & filosofielab, daarna wordt ruimte gecreëerd in een 'enclave' in de natuur, om vervolgens weer terug te keren naar de school voor de implementatie van de opgebouwde ideeën. De bedoeling is om de verworven inzichten in het opwekken van meerstemmigheid *niet als methode* in te voeren, maar met deze inzichten het handelingsvermogen van de leerkrachten aan te spreken. Op een dialogische manier kunnen de leerkrachten de principes, vuistregels, attitudes en werkvormen in de dagelijkse praktijk van de school in de vingers te krijgen. Zoals de auteur laat zien, gaat dat niet zonder slag of stoot: er moeten diverse weerstanden bij leerlingen en leerkrachten overwonnen worden.

Eén van de opbrengsten van haar onderzoek ziet Beekman in het feit dat de stemmen van de leerlingen verder gespecificeerd kunnen worden naar hun functie; ze blijken te kunnen worden geclassificeerd in drie typen: de authentieke, de creatieve en de verantwoordelijke stem. De inzet en het eigen maken van deze stemmen, zijn volgens haar manifestaties van groeiende subjectiviteit van de leerlingen. Het onderzoek laat zien dat de kern van dit proces ligt in de dialogen tussen de kinderen, waarin de eigen, vrije stem van elk kind klinkt. En waarin géén enkele stem prevaleert, of het laatste woord heeft. Ook niet die van de volwassene.

De onderbelichte rol van de leerkracht

Het onderzoek heeft empirische ondersteuning gegeven aan het belang van dialogen in de opvoeding van kinderen op school. Kijken we naar de kenmerken van de dialogen in het onderzoek, dan stellen we vast dat alle deelnemers gelijkwaardig zijn, in een symmetrische interactie, dat wil zeggen dat geen van de deelnemers een dominante en beslissende stem heeft. De conclusie uit een dialoog is gebaseerd op de overtuigingskracht van de ingebrachte argumenten.

Als zodanig lijkt het op wat de Duitse filosoof Jürgen Habermas (1995) ooit aanduidde als 'herrschaftsfreier Diskurs', een machtsvrije dialoog. De inzet van dit soort dialogen is een teken

BOOKS

van een emancipatorische samenleving, aldus Habermas. Maar het probleem met Habermas blijft, mijns inziens, zijn ahistorische benadering. Elk product van dialoog is immers ook een voortbrengsel van de historische setting waarin die dialoog plaatsvindt, en met name van de historische bronnen, waaruit de deelnemers putten en waarop ze reageren (zie ook Bakhtin, in: Holquist, 1981). Juist deze omstandigheid is mogelijk een basis voor culturele vernieuwing. Daarom is het, naar mijn mening, niet productief om alle stemmen in een dialoog volledig gelijk te schakelen. De 'meerwetende partners' in de dialoog, - met name op school en wetenschap -, hebben wel degelijk een voortrekkersrol, als we niet willen blijven hangen in een voortdurende stagnatie. Aan het polyfonie-concept van Beekman kleeft ditzelfde gevaar. Het gaat voorbij aan het leerproces waarin leerlingen vooruit komen met hulp van meerwetende partners, die kennis aanreiken, zonder op te leggen. Wat in het boek van Beekman mist, is een bruikbare visie op de rol van volwassenen in de dialoog met kinderen, die zowel recht kan doen aan de 'culturele voorsprong' van volwassenen als aan de vrijheid van leerlingen.

Hier wreekt zich dat de auteur Bakhtin's werk niet volledig heeft benut. De invulling van de rol van de meerwetende partner hangt samen met Bakhtin's opvatting van verantwoordelijkheid, dat wil zeggen, van de morele plicht om een gewogen cultureel verantwoord antwoord te geven op vragen. Dat is overigens géén legitimering van autoritaire dogmatiek of vaste grip in het onderwijs! Een dimensie van het betekenisvolle leren is het zoeken naar zingeving, dat wil zeggen: het zelf mogen uitproberen van nieuwe kennis in excentrieke, maar persoonlijk betekenisvolle situaties, waarin standaardnormen even overboord gezet worden en de dominantie van een eventuele machthebber wordt gerelativeerd of opzij geschoven. In de lijn van Bakhtin hebben we het hier over 'carnaval' op school in het leerproces en de dialoog (Van Oers, 2005).

Helaas heeft de auteur dit allemaal niet betrokken in haar conceptualisering van de dialoog, hoewel we zien dat leerlingen dit aspect inderdaad, schoorvoetend, wel inzetten wanneer ze sociaal-afwijkende beweringen uiten. De beperkte toepassing van Bakhtin's werk blijkt uit ook het ontbreken van zijn visie op taal als concrete uiting, een uiting die 'interindividueel' is. Elk individu is in essentie polyfoon en verenigt meerdere historische en geïnterioriseerde stemmen van Anderen in zich. Zulke stemmen blijven meeklinken in het innerlijke onder leiding van het subject, dat de diverse innerlijke stemmen orkestreert en ethisch beoordeelt (Van Oers, 2021). Polyfonie zit dus wezenlijk in ons. Het is niet alleen maar een kwalificatie van een sociale, dialogische context, maar zeker ook wezenskenmerk van de subjectiviteit zelf! Of anders gezegd: Ik-is-een-meervoud (Van Oers, 2021).

Beekman gaat daar helaas aan voorbij. Daardoor blijft zij spreken over de eigen stem van leerlingen, terwijl door de polyfonie van het subject het bijvoeglijk naamwoord 'eigen' altijd tussen aanhalingstekens zou moeten staan. 'Eigen' in de zin van zelf-voortgebracht en eigenaarschap is altijd historisch beladen en door de hulp van anderen tot stand gekomen. Van Anderen leren individuen wat verantwoordelijkheid inhoudt, wat de waarde van authentiek en creatief handelen is. Juist in uitwisselingen tussen deelnemers die zelf polyfone subjecten zijn, wordt de dialoog definitief 'onteigend'.

Terecht kiest de auteur ervoor om dialogen te verbinden met spel als context, zonder overigens spel en de relatie met dialoog conceptueel te duiden. Deelname aan in spel gecontextualiseerde dialogen is niet alleen een manier om tot afgewogen inzichten te komen, maar biedt bij uitstek de gelegenheid om te leren omgaan met vrijheid en te leren zich kritisch te verhouden tot de autoriteit van andere cultuurdragers. In de kern ligt dáár de zin van dialogen en de rijkdom van de 'eigen' stem in de klas. Beekman geeft in dit boek een mooie aanzet, - praktisch en theoretisch -, om aandacht te geven aan de diverse stemmen in het onderwijs, jammer dat de rol van de leerkracht daarbij onvoldoende is uitgewerkt.

REFERENTIES

- Biesta, G. (2012). *Goed onderwijs en de cultuur van het meten*. Den Haag: Boom/Lemma.
- Habermas, J. (1995). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Berlijn: Suhrkamp.
- Holquist, M. (1981). *The dialogic imagination by M.M. Bakhtin. Four essays*. Austin: University of Texas Press.
- Van Oers, B. (2005). *Carnaval in de kennisfabriek. De positie van het spel in Ontwikkelingsgericht Onderwijs*. Oratie. Amsterdam: VU/Alkmaar: Academie voor Ontwikkelingsgericht Onderwijs.
- Van Oers, B. (2021). *Ik is een meervoud. Essays over Ontwikkelingsgericht Onderwijs*. Assen: van Gorcum.